

บทที่ 2

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

บริเวณพื้นที่ที่ทำการศึกษาได้แก่ บ้านผาแดง หมู่ที่ 10 และบ้านปางปูละ หมู่ที่ 13 อยู่ในท้องที่ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา จากการสำรวจขององค์การบริหารส่วนตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา (องค์การบริหารส่วนตำบลศรีถ้อย, 2542) มีข้อมูลสภาพทั่วไป ดังนี้

2.1 สภาพทั่วไปของตำบลศรีถ้อย

2.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

ตำบลศรีถ้อย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอแม่ใจ ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 3 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด ประมาณ 61,238 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 38,274 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลเจริญราษฎร์ อำเภอแม่ใจ

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลบ้านเหล่า และเทศบาลตำบลแม่ใจ

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลแม่สุก และตำบลแม่ใจ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลวังเหนือ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

2.1.2 สภาพภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศโดยส่วนใหญ่ของตำบลศรีถ้อยเป็นที่ราบ ที่ลาดเชิงเขาและภูเขา มีเทือกเขาผีปันน้ำทอดตัวยาวตามแนวเหนือใต้ อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของตำบล ระดับความสูงของพื้นที่อยู่ระหว่าง 350 – 1,200 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง

2.1.3 สภาพภูมิอากาศ

มีลักษณะอากาศ 3 ฤดู คือ

2.1.3.1 ฤดูฝน อยู่ในช่วงประมาณกลางเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม ปริมาณฝนโดยเฉลี่ยตลอดช่วงฤดู 83.6 มิลลิเมตร ปริมาณสูงสุดใน 24 ชั่วโมง เคยตรวจวัดได้ 124.1 มิลลิเมตร และฝนจะตกชุกในเดือนกรกฎาคมและเดือนสิงหาคม

2.1.3.2 ฤดูหนาว อยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิต่ำสุดโดยเฉลี่ย 13.4 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดโดยเฉลี่ย 30.6 องศาเซลเซียส ช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม จะเป็นช่วงระยะเวลาที่มีอากาศหนาวเย็นที่สุด

2.1.3.3 ฤดูร้อน อยู่ในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม อุณหภูมิต่ำสุดโดยเฉลี่ย 20.1 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดโดยเฉลี่ย 36.2 องศาเซลเซียส ในช่วงเดือนเมษายนจะเป็นช่วงเวลาที่มีอากาศร้อนจัดและในช่วงนี้จะเกิดการถ่ายเทของมวลอากาศอย่างรวดเร็ว จะทำให้เกิดพายุฟ้าคะนอง และลมกรรโชกแรง

2.1.4 ประชากร

ตำบลศรีถ้อย มีประชากรทั้งสิ้น 6,833 คน แยกเป็นชาย 3,399 คน หญิง 3,434 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 112 คน/ตารางกิโลเมตร

2.1.5 สภาพเศรษฐกิจ และการประกอบอาชีพ

ประชากรตำบลศรีถ้อยส่วนใหญ่มีอาชีพทางด้านเกษตรกรรม ซึ่งเป็นที่มาของรายได้ร้อยละ 80 ของรายได้ ทั้งหมดของประชากรตำบลศรีถ้อย

2.1.6 สภาพสังคม

2.1.6.1 การปกครอง

ตำบลศรีถ้อย มีจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด 13 หมู่

- จำนวนหมู่บ้านในเขต อบต. ทั้งหมู่บ้าน 7 หมู่ ได้แก่ หมู่ 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13
- จำนวนหมู่บ้านในเขต อบต. บางส่วน มีหมู่บ้าน 4 หมู่ ได้แก่ หมู่ 1, 4, 7, 11
- จำนวนหมู่บ้านในเขตเทศบาลอำเภอแม่ใจ 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 2, 3
- จำนวนหมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ภูเขาสูง คือ หมู่ 10, 13

2.1.6.2 การศึกษา

- โรงเรียนประถมศึกษา 6 แห่ง
- โรงเรียนมัธยมศึกษา 1 แห่ง
- มีการศึกษานอกโรงเรียน และที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน
- ห้องสมุดประชาชน 1 แห่ง

2.1.6.3 การสาธารณสุข

- โรงพยาบาลของรัฐ ขนาด 40 เตียง 1 แห่ง
- สถานีอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง
- อัตราการมีและใช้ส้วมราดน้ำ 100 %

2.1.7 การคมนาคม

- มีถนนพหลโยธิน สายพะเยา - เชียงราย ผ่าน
- ถนนติดต่อกันภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ จำนวน 5 สาย
- มีหมู่บ้านชาวเขา 2 หมู่บ้าน การคมนาคมไม่ค่อยมีนักเพราะเป็นเส้นทางภูเขา
- ถนนพหลโยธิน แม่ใจ - เชียงราย ระยะทาง 70 กิโลเมตร
- ถนนพหลโยธิน แม่ใจ - พะเยา ระยะทาง 24 กิโลเมตร

2.1.8 ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี

ประชากรตำบลศรีถ้อยนับถือศาสนาพุทธและมีวิถีชีวิตที่ยึดมั่นในพุทธศาสนาเป็น อย่างยิ่งเช่นเดียวกับชาวล้านนาในภาคเหนือทั่วไป กล่าวคือ ในวันพระประชาชนจะไปทำบุญ ตักบาตรที่วัดเป็นประจำสม่ำเสมอ ตำบลศรีถ้อย มีทั้งหมด 5 วัด

- วัดโพธาราม เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างของจังหวัด มีอุทยานการศึกษา
- วัดศรีบุญเรือง เป็นที่ประดิษฐาน ของ “พระเจ้าทองคำ”
- วัดศรีบุญชุม
- วัดฝายหิน
- วัดลีมา

2.1.8.1 ประเพณี

ประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีลอยกระทง สงกรานต์ ตานก๋วยสลาก วันสำคัญ ทางพุทธศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา ฯลฯ

2.1.8.2 ภาษา

ภาษาที่ใช้เป็นภาษาท้องถิ่น เรียกว่า “คำเมือง”

2.2 ข้อมูลทั่วไปหมู่บ้านผาแดง

บ้านผาแดง ตั้งอยู่ในเขตท้องที่ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา บริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน อยู่บริเวณไหล่เขาของคอยหลวงซึ่งอยู่ในเทือกเขาผีปันน้ำ อยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 1,000 เมตร มีประชากรอยู่ 28 หลังคาเรือน รวม 40 ครอบครัว ประชากรรวม 243 คน แยกเป็นชาย 122 คน หญิง 121 คน โดยประชากรทั้งหมดเป็นชาวเขาเผ่าเย้า หมู่บ้านผาแดงตั้ง ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2508 มีพื้นที่ทั้งหมู่บ้านและพื้นที่ทำกินของราษฎร รวม 781 ไร่ ประชากรส่วนใหญ่ มีอาชีพในการทำเกษตร

การคมนาคมเข้าสู่หมู่บ้านผาแดง จากอำเภอแม่ใจเป็นทางลาดยาง ระยะทาง 10 กิโลเมตร และเป็นทางลูกรังซึ่งใช้ได้เฉพาะในฤดูแล้ง ระยะทาง 13 กิโลเมตร รวม 23 กิโลเมตร ใช้เวลา

เดินทางประมาณ 90 นาที โดยในหมู่บ้านมียานพาหนะรถยนต์ปิคอัพ จำนวน 1 คัน รถจักรยานยนต์ 22 คัน และรถจักรยาน 1 คัน (กรมประชาสัมพันธ์, 2539)

2.3 ข้อมูลทั่วไปหมู่บ้านปางปูเลาะ

บ้านปางปูเลาะ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นตั้งแต่ ปี พ.ศ.2492 และ อยู่ในเขตตำบลศรีถ้อย เช่นเดียวกับบ้านผาแดง โดยอยู่ห่างจากกันระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของบ้านปางปูเลาะอยู่บริเวณไหล่เขา ที่ความสูงจากน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 980 – 1,000 เมตร มีประชากรอาศัยอยู่ 35 หลังคาเรือน 44 ครอบครัว ประชากรรวม 208 คน แยกเป็นชาย 99 คน หญิง 109 คน ประชากรทั้งหมดเป็นชาวเขาเผ่าเย้า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในการทำเกษตรมีพื้นที่หมู่บ้านและพื้นที่ทำกินของราษฎร รวม 463 ไร่

เส้นทางคมนาคมจากตัวอำเภอเข้าสู่หมู่บ้าน เป็นทางลาดยาง 4 กิโลเมตร และเป็นทางลูกรัง ระยะทาง 10 กิโลเมตร ซึ่งสามารถใช้ได้เกือบตลอดทั้งปี ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง โดยในหมู่บ้านมียานพาหนะที่ใช้ในการเดินทาง ประเภทรถยนต์ปิคอัพ จำนวน 13 คัน รถจักรยานยนต์ จำนวน 34 คัน รถจักรยาน จำนวน 2 คัน (กรมประชาสัมพันธ์, 2539)

จากข้อมูลดังกล่าว หมู่บ้านผาแดง หมู่ที่ 10 และหมู่บ้านปางปูเลาะ หมู่ที่ 13 เป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่าเย้าเช่นเดียวกัน และตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ตลอดจนมีความผูกพันในระบบเครือญาติ จึงทำให้มีวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน ทั้งสองหมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นโดยถูกต้องตามกฎหมายตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พุทธศักราช 2507 แต่พื้นที่ตั้งบ้านเรือน และที่ดินทำกินของชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิ์แต่อย่างใด เนื่องจากพื้นที่นี้แต่เดิมเป็นป่าสงวนแห่งชาติและต่อมาได้ประกาศเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยหลวง จึงทำให้พื้นที่หมู่บ้านทั้ง 2 ติดอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้ถูกล้อมรอบด้วยกฎระเบียบต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น แต่วิถีชีวิตของราษฎรก็ยังคงพึ่งพิงป่าตลอดเวลาทั้งทางด้านอาหารเลี้ยงชีพ การเก็บหาของป่า การสร้างที่อยู่อาศัย การนำไม้มาใช้ประโยชน์ต่าง ๆ โดยต้องมีความระมัดระวัง ไม่ให้มีผลกระทบต่อป่าทั้งในด้านทรัพยากร และด้านกฎหมาย

2.4 สังคมวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าเย้า

ชาวเขาเผ่าเย้า ลักษณะของหมู่บ้านส่วนใหญ่จะไม่ใหญ่โตนัก ตั้งอยู่ตามไหล่เขาที่มีระดับความสูงไม่มาก บ้านจะหันหน้าบ้านออกจากภูเขา มีลักษณะของแปลนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าปลูกคร่อมดิน ใช้ดินเป็นพื้นบ้านการกั้นฝาจะกั้นแนวตั้ง ถ้ามีสมาชิกหลายคนจะกั้นแบ่งห้องทางส่วนหลังของบ้าน หลังคามุงด้วยหญ้าคา มีประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ประตู และด้านข้างอีก 1 ประตู มีหิ้ง

บุชา เป็นที่ถึงสติปัญญาของบรรพบุรุษอยู่ที่ประตูด้านหน้า หน้าบ้านจะมีแคร่ยื่นออกมาเป็นที่รับแขก และเป็นที่พักผ่อนของสมาชิกในครอบครัว ตอนกลางคืนจะก่อกองไฟสำหรับต้มน้ำร้อน ภายในบริเวณบ้านจะมีคอกม้า เล้าไก่ ทุ่งข้าวและปลูกผักสวนครัว และผลไม้บริเวณหลังบ้าน เทคนิคของการนำน้ำมาใช้ในบ้าน ชาวเขาเผ่าเข้าจะต่อรางไม้ไผ่ให้นำน้ำมาจากบนภูเขาที่สูงกว่า ชาวเขาอาบน้ำชำระร่างกายอยู่เสมอจึงจะเป็นชาวเขาที่สะอาดที่สุด

เข่าเป็นเผ่าที่ยังมีฝีมือในทางช่างมากที่สุด เช่น ช่างเหล็ก ช่างทำเครื่องประดิษฐ์ ช่างเย็บปัก มีศิลปะในการร้องเพลง เล่นดนตรี เช่น พิณแบบจีน ปี่ ฆ้อง ในการแต่งบทเพลงมีความหมายลึกซึ้งมาก เนื่องจากเป็นเผ่าที่มีความขยัน รักสวยรักงาม มีความซื่อสัตย์ ชอบรับแขกที่มาเยี่ยมเยียน สังคมในครอบครัว ผู้ชายจะมาควบคุมลูกเมียของตนเองเท่านั้น ภรรยาจะเป็นผู้ควบคุมกิจการภายในบ้านและการเงิน เมื่อลูกชายแต่งงานจะนำภรรยาอยู่ด้วย ดังนั้นครอบครัวของเข่ามักจะเป็นครอบครัวใหญ่ ผู้ชายมักจะเลือกผู้หญิงที่มีความขยันหมั่นเพียรมาเป็นภรรยาดีกว่าเลือกจากความสวยงาม ถ้าชายหญิงเกิดพอใจซึ่งกันและกันก็จะหาโอกาสหลับนอนร่วมกัน ถ้าเกิดไม่พอใจขึ้นมาก็เลิกและเปิดโอกาสให้คนอื่นได้ไปมาหาสู่บ้าง หรือหญิงอาจหลับนอนกับชายหลาย ๆ คนก็ได้ มีบางครั้งเกิดตั้งครรภ์ขึ้นมาถ้าหญิงไม่ยอมบอกว่าใครเป็นพ่อตามธรรมเนียมจะต้องเสียค่าปรับ การมีลูกไม่มีพ่อเข่าถือว่าเป็นลูกผีฟ้าและเป็นสมบัติของฝ่ายหญิง ถ้าฝ่ายหญิงบอกว่าใครเป็นพ่อและฝ่ายชายยอมรับก็เสียค่าปรับกันคนละครึ่งส่วนจะแต่งงานกันหลังจากนั้นหรือไม่ ไม่เป็นสิ่งสำคัญการหลับนอนร่วมกันของชายหญิงเป็นสิ่งธรรมดา ดังนั้นปรากฏอยู่เสมอว่าจะมีบุตรก่อนวันแต่งงานมาก เมื่อลูกเกิดขึ้นมาก็จะนับถือบรรพบุรุษฝ่ายแม่ไปพลางก่อน ถ้าฝ่ายชายตกลงที่จะแต่งงานและฝ่ายพ่อแม่ไม่คัดค้านก็จะสู่ขอหญิงที่มีลูกติดจะมีค่าตัวสูงกว่าหญิงไม่มีลูกติดเพราะสังคมเข่าถือเอาแรงงานคนเป็นสิ่งสำคัญ การหมั้นและการสู่ขอทำในวันเดียวกัน ฝ่ายชายจะนำผู้ใหญ่ไปสู่ขอโดยนำเอาไก่ตอนไปฆ่าที่บ้านฝ่ายหญิงพร้อมทั้งสุรา 1 ขวด เมื่อเสร็จการเจรจาติดต่อ ฝ่ายชายจะมอบกำไลเงิน 1 คู่ ให้แก่บิดาฝ่ายหญิง บิดาส่งต่อให้ภรรยาและส่งต่อให้ลูกสาว ถ้าลูกสาวรับกำไลเงินคู่นั้นก็เป็นอันว่าฝ่ายหญิงตกลงจะแต่งงานด้วย และตกลงกำหนดค่าตัวของฝ่ายหญิง ฝ่ายชายจะมอบเงินแท่งให้ตามกำหนดค่าสินสอดที่ตกลงกัน ชาวเข่าจะนิยมการให้สินสอดแบบค่อนข้างสูง ถึงแม้ว่าฝ่ายชายจะร่ำรวยก็ตาม การผ่อนชำระสินสอดนี้จะทำกันเป็นรายปีและมีการบันทึกในระหว่างที่หมั้นนั้น ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประพฤติตนไม่เหมาะสมฝ่ายหญิงจะถอนหมั้นจะยึดสินสอดทั้งหมดได้ ถ้าฝ่ายหญิงประพฤติตนไม่เหมาะสมฝ่ายชายถอนหมั้นฝ่ายหญิงต้องคืนเงินสินสอดทั้งหมด ในระหว่างหมั้นกันนี้สามารถไปมาหาสู่และร่วมหลับนอนกันได้ ซึ่งบางที่มีบุตรด้วยกันจึงแต่งงานกันหรือถ้ายังไม่สามารถหาเงินได้พอแต่งงานก็จะยึดวันแต่งงานออกไปได้

ชาวเขานิยมมีลูกมากเพราะจะได้เป็นแรงงานช่วยกันทำไร่ ฉะนั้นจึงนิยมขอหรือรับซื้อเด็กจากเผ่าอื่นมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมและรักเสมือนบุตรของตัวเองให้การเลี้ยงดูเป็นอย่างดี ชาวเขามีพิธีการต่าง ๆ เช่น พิธีการแต่งงานซึ่งมีทั้งแบบเล็กและใหญ่ คือ พิธีเล็กจะเลี้ยงกันที่บ้านเจ้าสาวก่อน 1 วัน วันรุ่งขึ้นเลี้ยงที่บ้านเจ้าบ่าว มีการจัดงานเลี้ยงอาหารแก่ญาติและแขก ในระหว่างการรับประทานอาหาร เจ้าบ่าวจะเป็นผู้แจกบุหรี่แก่แขกคนละ 2 มวน ส่วนเจ้าสาวและเพื่อนจะแจกน้ำชาและสุราแก่แขก มีการให้ของขวัญและอาหาร และมีการเชิญผู้อาวุโสให้โอวาทแก่คู่บ่าวสาว สำหรับพิธีแต่งงานใหญ่มีการเลี้ยงฉลองถึง 3 วัน มีดนตรีประกอบ

พิธีการอื่น ๆ เช่น พิธีการบวชมีสองแบบคือ พิธีบวชน้อยคือ ผู้บวชที่มีอายุตั้งแต่ 12 ปีขึ้นไป ใช้เวลา 2-3 วัน พิธีบวชใหญ่ผู้บวชจะต้องเคยผ่านพิธีบวชน้อยมาแล้ว และมีอายุเกิน 20 ปี ในพิธีการบวชใหญ่มีหมอผีมาทำพิธี มีการเล่นดนตรีฆ้อง เป่าปี่ ทุกคืนระหว่างที่อยู่ในพิธีบวชซึ่งใช้เวลา 7 วัน ในระหว่างบวช ผู้บวชห้ามพูดเล่นและยุ่งเกี่ยวกับสตรีและแขกที่มาช่วยงานบวช ห้ามยุ่งเกี่ยวกับการหลับนอนกับผู้หญิงด้วย ผู้บวชจะนุ่งห่มเครื่องแต่งกายแบบผู้หญิง

เมื่อเกิดมีคนตายในหมู่บ้านจะมีการยิงปืน 3 นัด เป็นการบอกข่าวให้ชาวบ้านทราบ ลูกของผู้ตายจะโปกหัวด้วยผ้าสีขาว ถ้าผู้ตายมีฐานะดีอาจมีการจัดงานศพถึง 5 วัน หมูเป็นอาหารหลักที่นำมาเลี้ยงทุกวัน เวลาค่ำพอกออกไปฝังหามนำผ่านหน้าบ้านของทุก ๆ บ้าน เมื่อจัดการขุดหลุมฝังเสร็จเรียบร้อยแล้วก็จะทิ้งเครื่องมือการขุดหลุมไว้ที่นั่นไม่นำมาใช้งานอีก ถ้าผู้ตายตายเนื่องจากอุบัติเหตุหรือฆาตกรรมจะนำศพเข้าบ้าน จะทำพิธีเผาในวันเดียวกัน เข้าจะให้ความเคารพและเชื่อฟังหมอผีประจำหมู่บ้านหรือหมอผีใหญ่ของชาวบ้านเข้า ฉะนั้นการพัฒนาหมู่บ้านของชาวเผ่าเข้าจึงมีความจำเป็นจะต้องใช้หมอผีนี้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนา (ขจัดภัย นุรุษพัฒน์, 2528)

2.5 ภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการไฟป่า

ชุมชนชาวเข่าเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันพึ่งพิงป่าในการดำรงชีวิตมานานหลายชั่วอายุคน ไฟป่าเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตในป่า ชุมชนที่อยู่ใกล้ป่าจึงรู้จักไฟและวิธีการจัดการไฟป่าเป็นอย่างดี เริ่มจากการป้องกันภัยใกล้ตัวได้แก่ การป้องกันไฟป่าไม่ให้ลุกลามไหม้บ้านเรือนที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่แหล่งอาหาร ยา สมุนไพร ไม้ใช้สอย และแหล่งดินน้ำของชุมชน

การเรียนรู้ที่จะจัดการไฟป่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของชุมชนโดยรวม และเพื่อรักษาแหล่งน้ำ แหล่งอาหารของชุมชน การจัดการไฟป่า ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการป่าที่ชุมชนให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้ผืนป่ากลับคืนสู่สภาพที่มีความอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยพันธุ์ไม้ พันธุ์พืช และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า โดยการจัดการไฟป่าของแต่ละชุมชนมีวิธีการจัดการที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศสภาพพื้นที่ป่า

บางชุมชนต้องช่วยกันป้องกันไม่ให้ไฟไหม้ลามเข้าป่า บางพื้นที่ก็ปล่อยให้ไฟไหม้บ้าง เช่น ป่าไผ่ เพราะจะทำให้ไผ่แตกหน่อขยายพันธุ์ได้ดี

จากการสัมภาษณ์ นายเล่าซิง แซ่ฟ่ง อายุ 64 ปี ซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านปางปูละ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับไฟป่าที่เกิดขึ้นบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน ส่วนใหญ่เกิดจากบุคคลภายนอกเข้ามาเก็บหาของป่า ลำสัตว์ และจุดไฟเผาป่า ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ต้นไม้และสัตว์ป่าล้มตาย เมื่อมีผู้พบเห็นไฟป่า ต้องช่วยกันดับไฟเพื่อไม่ให้ลุกลามไปยังพื้นที่อื่น ๆ

ในสมัยก่อน การเผาไร่มีจะจุดเผาและปล่อยให้ดับเอง ไม่มีการป้องกันการลุกลามของไฟ เพราะป่ามีลักษณะเป็นป่าดิบ ดินมีความชุ่มชื้น เมื่อมีไฟป่าเกิดขึ้น ไฟก็สามารถดับเองได้ แต่ในปัจจุบันป่าได้เสื่อมโทรมลง มีลักษณะเป็นป่าแพะ (ป่าเต็งรัง) พื้นดินมีความแห้งแล้ง มีหญ้าคา ซึ่งเป็นเหตุให้ไฟลุกลามได้ง่ายและมีความรุนแรงมาก ถ้าผู้ใดจะเผาไร่จะต้องทำแนวป้องกันไฟไม่ให้ลามเข้าป่า หรือเผาโดยรวบวัชพืชเป็นกอง ๆ เพื่อป้องกันการลุกลามของไฟ และทุกวันนี้ นายเล่าซิง แซ่ฟ่ง ได้สอนลูกหลาน “ถ้าใครจุดไฟเผาป่าก็เหมือนกับเผาหัวใจ เพราะไฟเผาทุกสิ่งให้ตายหมด” นอกจากนี้ นายเส็งออน แซ่ลี อายุ 38 ปี และ นายบุญเรือง แซ่จ้าว อายุ 33 ปี กรรมการหมู่บ้าน เห็นว่าการป้องกันไฟที่ดีที่สุดคือ ไม่จุดไฟเวลาเข้าป่า ส่วนการจุดไฟเผาไร่ยังคงมีความจำเป็นต้องทำเพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก โดยเลือกเผาในเวลาเช้าหรือเวลาเย็นที่ลมไม่แรงและนำมาเผาเป็นกอง ๆ เพื่อให้ไฟค่อย ๆ ไหม้ลุกลาม สามารถควบคุมไฟได้และต้นไม้ที่ปลูกไว้ไม่เสียหายมากนัก สำหรับมาตรการควบคุมไฟป่าของชุมชน จะมีการลงโทษผู้ที่จุดไฟเผาไร่แล้วลุกลามไปยังพื้นที่ข้างเคียงต้องชดใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้น และในปัจจุบันการเก็บหาของป่าบางอย่าง เช่น การเก็บไข่มดแดงมีการประยุกต์ใช้แป้งมัน ropy เพื่อไล่มดแทนการใช้ไฟเผา ทำให้ปัญหาไฟป่าลดลง

นายทรงธรรม แซ่จ้าว อายุ 30 ปี สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลศรีถ้อยและเป็นผู้หนึ่งที่เคยออกไปร่วมกับสมาชิกในหมู่บ้านดับไฟป่า ได้เล่าว่า เมื่อเกิดไฟป่าขึ้นชาวบ้านจะรวมตัวกันออกไปดับไฟโดยใช้อุปกรณ์ที่มีอยู่อย่างจำกัด เช่น ถังฉีดน้ำ กิ่งไม้สด ในบางครั้งก็สามารถดับไฟได้ บางครั้งก็เกินกำลังไม่สามารถดับไฟได้

นายสมสิทธิ์ แซ่จ้าว อายุ 38 ปี ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน กล่าวว่า ปัญหาของไฟป่ามีความรุนแรงและเกิดขึ้นบ่อย ๆ โดยเกิดจากคนในหมู่บ้านและคนภายนอกหมู่บ้านเป็นผู้จุดไฟทำให้เกิดไฟป่า จึงทำให้คนในหมู่บ้านต้องมีส่วนร่วมช่วยกันเป็นหูเป็นตา ระวังไม่ให้เกิดไฟป่า ถ้าใครพบเห็นไฟป่าต้องรีบดับทันที และต้องให้ความร่วมมือกับทางหมู่บ้านออกไปดับไฟ สำหรับความรู้เกี่ยวกับไฟป่า การป้องกันไฟป่า และวิธีการดับไฟป่า ที่ชาวบ้านได้รับและนำไปปฏิบัตินั้น ก็ได้รับการแนะนำจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และในปี 2535 มีเจ้าหน้าที่จากโครงการพัฒนาที่สูงไทย - นอร์เวย์ เข้ามาทำงานต่อต้านยาเสพติด และช่วยให้ความรู้เบื้องต้นในการดับไฟป่า การป้องกันไฟป่า รวมทั้ง

มีการติดตั้งป้ายประชาสัมพันธ์รณรงค์ป้องกันไฟฟ้าตามจุดต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อยซึ่งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าตำบลศรีถ้อย ที่เป็นแรงผลักดันให้ราษฎรในชุมชนร่วมกันจัดตั้งกลุ่มดับไฟฟ้า โดยให้ความรู้พื้นฐานในการดับไฟ และมีการสนับสนุนอุปกรณ์ในการดับไฟบางอย่าง

จะเห็นได้ว่าในอดีตที่ผ่านมาราษฎรไม่ได้ให้ความสำคัญต่อปัญหาไฟฟ้าที่เกิดขึ้นมากนัก เนื่องจากป่าไม่มีสภาพดี มีความอุดมสมบูรณ์สูง ไฟฟ้าที่เกิดขึ้นจึงไม่รุนแรงและสามารถดับได้เอง โดยสร้างความเสียหายต่อสภาพป่าน้อย ไฟฟ้าจึงไม่ใช่ปัญหาที่สำคัญของชุมชน แต่ในปัจจุบันป่าไม้เสื่อมโทรมลง สภาพป่าเปลี่ยนไป มีความชื้นน้อยและวัสดุเชื้อเพลิงจำพวกหญ้า เศษไม้ ใบไม้ มีปริมาณเพิ่มขึ้น ไฟฟ้าที่เกิดขึ้นจึงมีความรุนแรง สร้างความเสียหายต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้เปลี่ยนแปลงไปทั้งดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า เกิดปัญหาต่อเนื่องส่งผลกระทบต่อคนและชุมชนทั้งต่อสภาพแวดล้อมและการดำเนินชีวิต ทำให้พฤติกรรมของชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนเพื่อความอยู่รอดของชุมชนโดยร่วมกันรักษาและฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อม เริ่มจากการรวมกลุ่มดับไฟฟ้า การตั้งกฎเกณฑ์ลงโทษผู้เผาป่า การถ่ายทอดบอกเล่าความรู้เกี่ยวกับไฟฟ้าและวิธีการดับไฟจากคนรุ่นเก่าที่มีประสบการณ์ และจากการได้รับความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับไฟฟ้าจากองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะโครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เวย์ ซึ่งได้ให้ความรู้เบื้องต้นในการป้องกันไฟฟ้า และต่อมากลุ่มฮักป่าศรีถ้อยตลอดจนหน่วยงานอื่นๆ ได้แก่ กรมป่าไม้ได้เข้ามามีบทบาทในการให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ ไฟฟ้าและสนับสนุนการปลูกป่าฟื้นฟูในพื้นที่ที่เกิดความเสียหายจากไฟฟ้า จึงทำให้กลุ่มราษฎรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการและการป้องกันไฟฟ้าเป็นอย่างดี

2.6 ข้อมูลพื้นฐานของอุทยานแห่งชาติดอยหลวง (แผนแม่บทอุทยานแห่งชาติดอยหลวง, 2542)

อุทยานแห่งชาติดอยหลวงได้รับประกาศในพระราชกฤษฎีกาให้เป็นอุทยานแห่งชาติในวันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2533

2.6.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

อุทยานแห่งชาติดอยหลวงอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดลำปาง

- ตำบลแม่สรวย ตำบลแม่พริก ตำบลศรีถ้อย ตำบลท่าก้อ อำเภอแม่สรวย
- ตำบลธารทอง ตำบลทรายขาว ตำบลสันกลาง ตำบลป่าหุ่ง ตำบลม่วงคำ ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน
- ตำบลสันตสี ตำบลเวียง ตำบลป่าโป่ง ตำบลป่าจ้าว ตำบลหัวฝาย อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
- ตำบลป่าแฝก ตำบลเจริญราษฎร์ ตำบลศรีถ้อย ตำบลแม่สุก อำเภอแม่ใจ

- ตำบลบ้านใหม่ ตำบลท่าจำปี ตำบลบ้านด้า ตำบลบ้านค่อม ตำบลบ้านสาว ตำบลบ้านดู่ ตำบลแม่เนาเรือ อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ตั้งอยู่ประมาณเส้นละติจูดที่ 19 องศา ถึง 19 องศา 45 ลิปดาเหนือและเส้นลองจิจูดที่ 99 องศา 25 ลิปดา ถึง 99 องศา 50 ลิปดาตะวันออก โดยมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,170 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 731,250 ไร่

ทิศเหนือ	จดเขตอำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย
ทิศใต้	จดเขตอำเภองาว จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	จดเขตตำบลเจริญราษฎร์ ตำบลป่าแฝก ตำบลแม่สุก อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา
ทิศตะวันตก	จดเขตตำบลเวียง ตำบลบ้านโป่ง ตำบลป่าจั่ว ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2.6.2 การคมนาคมและการเข้าถึง

การคมนาคมและการเข้าถึงอุทยานแห่งชาติดอยหลวงที่สะดวกที่สุดคือทางรถยนต์ จากจังหวัดเชียงรายมาตามเส้นทางหลวงเชียงราย-พะเยา ถึงบ้านปูแกง อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย บริเวณหลักกิโลเมตรที่ 721 (เลขจากอำเภอพานประมาณ 9 กิโลเมตร) จะมีป้ายบอกทางเข้าอุทยาน ระยะทางประมาณ 9.5 กิโลเมตร เมื่อสิ้นสุดถนนลาดยางก็จะถึงบริเวณที่ทำการอุทยานแห่งชาติดอยหลวง ซึ่งเป็นบริเวณเดียวกับน้ำตกปูแกง เส้นทางคมนาคมโดยรอบเขตอุทยานและในเขตอุทยานมีมากมายหลายเส้นทาง สภาพเส้นทางคมนาคมในเขตอุทยานเกือบทั้งหมดจะเป็นถนนลูกรังและทางเดินเท้า สามารถเดินทางสะดวกโดยรถยนต์และรถมอเตอร์ไซค์ในฤดูแล้ง แต่ในฤดูฝนจะต้องเดินทางโดยรถขับเคลื่อนสี่ล้อเท่านั้น

2.6.3 ลักษณะภูมิประเทศ

อุทยานแห่งชาติดอยหลวง มีพื้นที่ครอบคลุมอยู่ในท้องที่ อำเภอแม่สรวย อำเภอพาน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง และอำเภอแม่ใจ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ซึ่งยกฐานะมาจากวนอุทยานน้ำตกจำปาทอง วนอุทยานน้ำตกผาเกล็ดคนาค วนอุทยานน้ำตกปูแกงและวนอุทยานน้ำตกวังแก้ว รวม 4 แห่ง ที่มีพื้นที่ติดต่อกันจึงมีสภาพธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ (น้ำตก) ที่มีความสวยงามมากแห่งหนึ่งของภาคเหนือ มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 1,170 ตารางกิโลเมตร หรือ 731,250 ไร่

เมื่อพิจารณาจากสภาพภูมิประเทศ พบว่าอุทยานแห่งชาติดอยหลวงมีพื้นที่กว้างขวางมีรูปสัณฐานคล้ายรูปไข่ มีความยาวจากทิศเหนือถึงทิศใต้ ประมาณ 70 กิโลเมตร ทิศตะวันออกถึงทิศตะวันตกจะมีเทือกเขาสูงชันกั้นกลางทอดตัวยาวในแนวเหนือใต้ จากสภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาสูง

ชั้นสลับซับซ้อน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 400 – 1,697 มีบริเวณ “คอยหลวง” เป็นพื้นที่สูงที่สุดประมาณ 1,697 เมตร

2.6.4 ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศประกอบด้วยฤดูกาล 3 ฤดู คือ

ฤดูฝน	ระหว่างเดือนมิถุนายน - ตุลาคม
ฤดูหนาว	ระหว่างเดือน พฤศจิกายน - มกราคม
ฤดูร้อน	ระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม

ลักษณะภูมิอากาศของอุทยานแห่งชาติคอยหลวง จะมีอุณหภูมิค่อนข้างต่ำ เนื่องจากอยู่ในภูมิประเทศที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลค่อนข้างมาก จะมีอุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุดในเดือนมกราคม ประมาณ 13.1 องศาเซลเซียสและอุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดในเดือนเมษายนประมาณ 36.2 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปีประมาณ 25.7 องศาเซลเซียส มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดทั้งปีประมาณ 1,299.80 มิลลิเมตร ฝนตกมากที่สุดในเดือนสิงหาคม ซึ่งมีปริมาณน้ำฝน 261.0 มิลลิเมตร

2.6.5 พื้นที่ลุ่มน้ำและแหล่งน้ำ

จากลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงชันและสลับซับซ้อน พื้นที่ของอุทยานแห่งชาติคอยหลวง ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ลุ่มชั้น 1A และเป็นจุดกำเนิดของกลุ่มน้ำสำคัญหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรและอุตสาหกรรมในภูมิภาคถึง 4 กลุ่มน้ำด้วยกันคือ

2.6.5.1 กลุ่มน้ำวัง อยู่ในเขตอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง มีพื้นที่รองรับน้ำฝนประมาณ 448.04 ตารางกิโลเมตร

2.6.5.2 กลุ่มน้ำแม่ลาวฝั่งขวา อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของเทือกเขาคอยหลวงในเขตท้องที่อำเภอเวียงป่าเป้า อำเภอแม่สรวย และบางส่วนของอำเภอบ้าน จังหวัดเชียงราย พื้นที่รองรับน้ำฝนขนาด 395.12 ตารางกิโลเมตร

2.6.5.3 กลุ่มน้ำก๊วยพะเยา อยู่ทางด้านตะวันออกของเทือกเขาคอยหลวง มีต้นน้ำอยู่ในเขตอำเภอแม่ใจ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา พื้นที่รองรับน้ำฝน 161.60 ตารางกิโลเมตร

2.6.5.4 กลุ่มน้ำพาน อยู่ทางด้านทิศตะวันออกของเทือกเขาคอยหลวง เขตอำเภอบ้าน จังหวัดเชียงราย พื้นที่รองรับน้ำฝนขนาด 133.40 ตารางกิโลเมตร